

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Педагогічний факультет
Кафедра теорії та методик початкової освіти

Дипломна робота
магістра

з теми: **«ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНО-ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ УЧНІВ
ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ У ПОЗАКЛАСНІЙ РОБОТІ»**

Виконала: студентка 2 курсу,
групи РО2-М22z
спеціальності 013 Початкова освіта
Мітітюк Світлана Олександрівна

Керівник: **Горбатюк О.В.**,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки та
менеджменту освіти

Рецензент: **Ватаманюк Г.П.**,
кандидат педагогічних наук, доцент

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНО-ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ У ПОЗАКЛАСНІЙ РОБОТІ	8
1.1. Понятійно-категоріальний апарат дослідження.....	8
1.2 Позакласна робота як засіб формування ціннісних орієнтацій учнів початкових класів	16
РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА РОБОТА З ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНО-ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ У ПОЗАКЛАСНІЙ РОБОТІ	33
2.1. Діагностичний інструментарій формування морально-ціннісних орієнтацій учнів початкових класів у позакласній роботі	33
2.2. Методика формування морально-ціннісних орієнтацій учнів початкових класів у позакласній роботі.....	43
2.3. Аналіз результатів дослідно-експериментальної роботи.....	53
ВИСНОВКИ	60
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	65

ВСТУП

Актуальність дослідження. В умовах євроінтеграції українського суспільства та реформування національної системи освіти, зокрема і початкової у контексті запровадження Концепції «Нова українська школа», детермінують зміни самої парадигми освіти і виховання учнів у вільний від навчання час. У контексті останнього актуальною стає проблема формування морально-ціннісних орієнтацій учнів початкових класів у позакласній роботі як провідна ідея та результат організації освітньо-виховного процесу, що вимагає пошуку та розробки виховного змісту й ефективної методики формувальної роботи.

Державну політику у сфері духовно-морального, гуманістичного й національно-патріотичного виховання дітей та учнівської молоді окреслено у низці нормативно-правових документів, зокрема у Законі України «Про освіту», в Указі президента «Нова українська школа» у поступі до цінностей», Державному стандарті початкової загальної освіти, «Національній програмі виховання дітей та учнівської молоді в Україні», «Концепції позакласної виховної роботи загальноосвітньої школи», «Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді», «Концепції Нової української школи» тощо. У змісті означених документів йдеться про те, що в сучасній соціокультурній ситуації пріоритетом виховання є формування в особистості ціннісного ставлення до навколишньої дійсності, самої себе, активної за формою та моральної за змістом життєвої позиції [9; 10; 26; 27].

Підґрунтям розуміння духовності, моралі, та морального виховання особистості в різних соціально-педагогічних і освітньо-виховних середовищах є наукові праці В. Ільїна, В. Кременя, Г. Сковороди, В. Сухомлинського, К. Ушинського. Проблемі морального виховання зростаючої особистості, формування її ціннісної сфери присвячено наукові праці І. Беха, М. Боришевського, І. Булах, О. Вишневського, К. Журби, С. Максименка, Р. Сойчук, Н. Скрипник, О. Сухомлинської та

ін. Методичні основи організації освіти і виховання учнів, застосування ефективних форм і методик в позакласній та позашкільній освітньо-виховній роботі в умовах Нової української школи в тому ж числі, висвітлено у наукових працях Л. Бельської Н. Бібік, В. Вербицького, С. Гончаренка, І. Кравченко, О. Лисенко, В. Лопатинської та ін.

Підвищений інтерес науковців до різних аспектів проблеми, досвід практиків свідчать про зростання значущості означеної проблеми у сфері освіти, особливо тепер, коли країна перебуває в стані суспільного неспокою. І вже існуючі до цього часу напрацювання з виховної роботи стають малоефективними. Тому виникають суперечності між зростаючими виховними завданнями і недостатньо ефективним традиційним змістом морального виховання учнів початкових класів, між наявністю комфортних психологічних умов позакласної виховної роботи для формування морально-ціннісних орієнтацій молодших школярів і нерозробленістю напрямів виховної роботи та педагогічного інструментарію їх реалізації.

Актуальність проблеми, її недостатня розробленість, а також необхідність розв'язання означених суперечностей зумовили вибір теми кваліфікаційної роботи магістра – **«Формування морально-ціннісних орієнтацій учнів початкових класів у позакласній роботі».**

Об'єкт дослідження – освітньо-виховний процес у закладах початкової освіти.

Предмет дослідження – методика формування морально-ціннісних орієнтацій учнів початкових класів у позакласній роботі.

Мета дослідження – на основі теоретичного аналізу досліджуваної проблеми та вивчення освітньо-виховної практики закладів початкової освіти теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити ефективність методики формування морально-ціннісних орієнтацій учнів початкових класів у позакласній роботі та педагогічних умов її ефективного упровадження у практику.

Завдання дослідження:

1) розкрити сутність поняття «формування морально-ціннісних орієнтацій учнів початкових класів у процесі позакласної роботи», уточнити поняття «моральні цінності», «морально-ціннісні орієнтації молодшого школяра», «позакласна виховна робота»;

2) визначити й схарактеризувати критерії та рівні сформованості морально-ціннісних орієнтацій учнів початкових класів у позакласній роботі;

3) розробити методiku формування морально-ціннісних орієнтацій учнів початкових класів у позакласній роботі, експериментально перевірити її ефективність.

Методи дослідження: *теоретичні* – аналіз філософської, соціально-культурологічної, психолого-педагогічної літератури за дотичною тематикою з метою формулювання теоретичних засад, визначення й уточнення сутності ключових понять; вивчення й узагальнення передового досвіду з виховної роботи у початковій школі з метою розроблення методики формування морально-ціннісних орієнтацій учнів початкових класів у позакласній роботі; *емпіричні* – спостереження (пряме і опосередковане), бесіди (індивідуальні та групові), анкетування; педагогічний експеримент – для перевірки ефективності методики формування морально-ціннісних орієнтацій учнів початкових класів у позакласній роботі; *статистичні* – кількісна та якісна обробка результатів дослідження.

База дослідження – Росошанівський навчально-виховний комплекс «загальноосвітній навчальний заклад – дошкільний навчальний заклад» Кельменецької селищної ради Дністровського району, Чернівецької області.

Практичне значення дослідження полягає у розробці методики формування морально-ціннісних орієнтацій учнів початкових класів у позакласній роботі, використанні досліджуваних матеріалів у написанні курсових робіт, у практиці початкової школи.

Апробація результатів дослідження. Основні положення магістерської роботи викладено на науково-практичних конференціях різних рівнів, семінарах, публікаціях.

Конференції: II Всеукраїнська науково-практична конференція здобувачів вищої освіти й молодих вчених «Дошкілля в сучасному освітньому просторі: досвід, інновації, перспектив» (15 березня 2023 року м. Кам'янець-Подільський). Тема доповіді – «Наступність дошкільної і початкової ланок освіти у формуванні морально-ціннісних орієнтацій старших дошкільників і молодших школярів»; VI Всеукраїнська науково-практична конференція (заочна форма) «Українська та іноземні мови в початкових класах: актуальні проблеми й інноваційні технології навчання», яка відбудеться (15-16 березня 2023 року. м. Кам'янець-Подільський). Тема доповіді – «Розвивально-виховний потенціал уроків позакласного читання в початковій школі»; IX Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні проблеми наступності дошкільної і початкової освіти» (5-6 квітня 2023 року у Кам'янець-Подільський). Тема доповіді – «Формування ключових компетентностей молодших школярів у контексті концепції нуш»; V Всеукраїнська науково-практична конференція «Технології виховання і розвитку дітей в умовах сучасного закладу дошкільної освіти» (20 вересня 2023 року, м. Кам'янець-Подільський). Тема доповіді – «Інтерактивний підхід до національно-патріотичного виховання дошкільників в умовах дистанційного та змішаного навчання»; «Актуальні питання початкової освіти досвід, реалії, перспективи» (19-20 жовтня 2023 року, м. Кам'янець-Подільський). Тема доповіді – «Роль позакласної виховної роботи у формуванні моральних цінностей молодших школярів»; VII Всеукраїнська науково-практична конференція (з міжнародною участю) «Від творчого педагога до творчої дитини: гармонія партнерської взаємодії (25-26 жовтня 2023 року, м. Кам'янець-Подільський). Тема доповіді – «Педагогічні умови формування морально-ціннісних орієнтацій учнів початкових класів у позакласній роботі».

Семінари: Науково-практичний семінар «Етнокультурна ідентичність студентської молоді в освітньому просторі: реалії сьогодення» (12 квітня, 2023 року, м. Кам'янець-Подільський). Тема доповіді – «Формування національно-культурної ідентичності молодших школярів на основі моральних цінностей».

Публікації: Мітітюк С. О. «Краєзнавча складова у системі вивчення інтегрованого курсу «Я досліджую світ» як засіб формування морально-ціннісних орієнтацій у молодших школярів». *Актуальні проблеми наступності дошкільної і початкової освіти* : збірник матеріалів ІХ Міжнародної науково-практичної конференції // Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, кафедра теорії та методик дошкільної освіти ; [відпов. секр. Н. Г. Каньоса]. Кам'янець-Подільський : Видавець Ковальчук О.В., 2023. С. 213–218.

Структура і обсяг магістерської роботи. Кваліфікаційна робота магістра складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел (60 найменувань). Основний зміст роботи викладено на 65 сторінках. Загальний обсяг роботи 72 сторінки. Робота містить 1 рис., 8 таблиць.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження присвячене актуальній для сьогодення проблемі «Формування морально-ціннісних орієнтацій учнів початкових класів у позакласній роботі». На основі вивчення психолого-педагогічної, педагогічно-соціальної й культурологічної літератури уточнено й розкрито сутність ключових понять проблеми, визначено педагогічний потенціал позакласної роботи, зокрема – гурткової, у формуванні досліджуваного феномену в початкових класах; визначено критерії і показники, описано рівні сформованості морально-ціннісних орієнтацій в учнів початкової школи. Відтак зроблено наступні висновки.

1. Цінності – важливий філософсько-культурологічний, психолого-педагогічний і соціальний чинник, який є регулятором поведінки, вчинків і дій зростаючої особистості, а також міжособистісних відносин та ставлень до об'єктів оточуючого її світу. Цінності для кожної людини є суто індивідуальною особистісною категорією: кожній людині притаманні її індивідуальні цінності, які є сполучною ланкою між духовною культурою суспільства та духовним світом індивіда.

Ціннісні орієнтації розглядаємо як елемент внутрішньої структури особистості, закріплений життєвим досвідом і переживаннями, що лежать в основі світогляду людини, її моральних, політичних, естетичних переконань і смаків, визначаючи та стимулюючи її поведінку. Сформовані ціннісні орієнтації – це свого роду «вісь» свідомості, яка забезпечує стійкість особистості та проявляється у типах її поведінки, інтересах, потребах, переконаннях.

Морально-ціннісні орієнтації розуміємо як поняття, яке за своєю сутністю відображає позитивну або негативну значущість для особистості таких явищ соціальної дійсності, як моральні принципи, вимоги, норми і правила, що регулюють суспільну й особистісну її діяльність, вчинки і поведінку з погляду відповідності мотивів і прагнень, інтересів і потреб суспільства чи окремої громади.

Позакласну роботу в школі розглядаємо як складову частину освітньо-виховної роботи, одну з форм організації дозвілля учнів; діяльність учителів і вихователів, спрямовану на виховання учнів у позаурочний час органами дитячого самоврядування за активної допомоги і тактовного керівництва з боку педагогічного колективу (класних керівників, вихователів, організаторів позакласної і позашкільної роботи). Сприятливими формами позакласної роботи є гуртки, студії, секції.

Поняття «позакласна виховна робота в школі», розуміємо як форму організації вільного часу школярів, спрямовану на розширення, закріплення і поглиблення знань та застосування їх на практиці, що проводиться у вигляді семінарів, практикумів, факультативів, екскурсій, індивідуальних або групових додаткових занять, гуртків, студій, секцій. Залучення учня до позакласної роботи вносить значні зміни в такі якості особистості, як ініціативність, активність, творчість, здібність до саморозвитку, самовиховання, самоосвіти тощо.

Поняття «Формування морально-ціннісних орієнтацій учнів початкових класів у процесі позакласної роботи», розглядаємо як виховний аспект освітньої роботи, що передбачає використання цілого комплексу методів, засобів, технологій задля оволодіння учнями знаннями про моральні цінності, а потім і вмінням обирати свої життєві орієнтири, жити й діяти за законами моралі.

2. У процесі вивчення літератури з обраної теми дослідження розроблено діагностичний інструментарій для виявлення рівнів сформованості морально-ціннісних орієнтацій в учнів початкових класів. Сюди віднесено: методи діагностики (індивідуальні бесіди, педагогічні спостереження, анкетування); критерії (когнітивний, рефлексивний, діяльнісний) з відповідними показниками та рівні сформованості феномену – низький, середній, достатній. Когнітивний критерій і його показники – наявність системних морально орієнтованих знань і відповідних до них умінь та навичок; усвідомлення їх значущості у здійсненні власних вчинків;

домінування засвоєних учнем провідних моральних якостей, таких як: справедливість, чесність, доброта, відповідальність, гуманність, правдивість, бажання прийти на допомогу, на основі яких базується моральна поведінка і розвиваються переконання, ціннісні орієнтації, мотиви, інтереси тощо. Оцінно-рефлексивний критерій має такі показники як: домінування первинних моральних якостей (*задоволення* від здобутих результатів участі в різних формах позакласної виховної роботи (гуртку, дозвіллевих заходах, суспільно корисній праці), вдосконалення умінь і навичок адекватно оцінювати свої результати. Діяльнісний критерій передбачає наявність в учнів умінь застосувати здобуті морально-орієнтовані знання, вміння й навички у процесі власної участі в різних формах позакласної роботи, що мають морально-ціннісне спрямування.

3. Розроблено експериментальну методику формування морально-ціннісних орієнтацій учнів початкових класів у позакласній виховній роботі. *Методикою* передбачено використання таких *форм* роботи з учнями як: гурткове заняття; екскурсії (умовні, віртуальні), вікторини, індивідуальні й командні змагання (квести, геокешинг), конкурси; дидактичні інтерактивні ігри, рольові ігри, умовні навчально-пізнавальні подорожі рідним краєм, сюжетні заняття-ігри, інтерактивний міні театр, ігри-вправи; масові заходи – свята, аукціон добрих справ, виставки, родинні фестивалі, тематичні ранки і дні, суспільно корисна праця, колективні творчі справи тощо.

На реалізацію виховних завдань експериментальної методики спрямовані такі групи методів: *комунікативно-пізнавальні* – словесні та наочні (розповідь, бесіда, співбесіда, мультимедійні й письмові джерела інформації, інтелектуальні та комп'ютерні ігри, демонстрування); *мотиваційно-виховні* – методи мотивації відповідальності особистості, аналізу і самоаналізу, самооцінки, роз'яснення, переконання, навіювання, рефлексії; *методи всебічного впливу* на особистість учня (бесіди, умовляння, особистий приклад, переконання, ідентифікація, емпатія, виховання у співпраці, *методи формування досвіду морально доцільної поведінки* – педагогічна вимога,

суспільна думка, залучення, вправлення, привчання, рефлексія тощо); *методи стимулювання морально-доцільної поведінки* – створення морально орієнтованих виховних ситуацій, стимулювання інтересу, вчинків і діяльності, методи заохочення і покарання, змагання.

До засобів реалізації методики віднесено: організація колективного вирішення складних моральних ситуацій (обговорення індивідуальних і колективних помилок, вчинків чи поведінки); розв'язання морально-орієнтованих завдань способом підбору різноманітних варіантів його вирішення («А якщо зробити так?»), етичні бесіди за змістом художніх творів; пошуково-творча діяльність (написання короткого твору-есе чи складання усних розповідей на теми: «Мої добрі вчинки», «За що мені соромно» тощо); відверті бесіди на моральні теми («Чарівні слова відкривають серця», «Чи важко бути людяним»); практична участь учнів у суспільно-корисних справах («Чисті доріжки», «Красива вулиця», «Не сміти», «Допоможи самотнім людям»); проведення мистецько-творчих і волонтерських акцій – «Наближаємо перемогу», «Зігрій солдата» (виготовлення подарунків, вітальних листівок, окопних свічок; випічка смаколиків, збір цілющих трав і фасування пакетованого чаю тощо). Підготовка та обговорення вистав («Зустріч з казкою», «Улюблені герої казок», «Що я зробив неправильно», «Вчинок доброти», «А я допоміг ...»). Також учні брали участь в обговоренні і створенні сценаріїв вистав, самостійно розподіляли ролі, обґрунтовуючи свій вибір, відвідували людей похилого віку, допомагали їм, зустрічалися із відомими особистостями краю.

Результати проведеного експерименту засвідчили позитивні зміни у сформованості морально-ціннісних орієнтацій в учнів в ЕГ і в КГ, однак у КГ відмінність між результатами констатувального і контрольного етапу експерименту була незначною, а у ЕГ – ці результати вагомі. Порівняльні дані контрольного етапу експерименту в ЕГ і КГ за всіма показниками набули такого вигляду: достатнього рівня сформованості морально-ціннісних орієнтацій в ЕГ досягло 43,3% учнів (у КГ – 26,9%). Середнього рівня сформованості морально-ціннісних орієнтацій в досягло 38,8%, (у КГ – лише 31,6%). На низькому рівні опинилися в ЕГ –16,7% учнів, а в – КГ – 35% учнів.

Найкращі результати в ЕГ досягнуто за діяльнісним і когнітивним критеріями.

Проведене магістерське дослідження з теми «Формування морально-ціннісних орієнтацій учнів початкових класів у позакласній роботі» не вичерпує усіх аспектів проблеми. Перспективи подальших наукових розвідок вбачаємо у вивченні впливу на особистість молодшого школяра інших форм позакласної роботи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Басюк Н.А. Формування моральних почуттів у дітей старшого дошкільного і молодшого шкільного віку : монографія. Житомир : ФОП О. О. Євенок, 2022. 328 с.
2. Бех І. Д. Духовно розвинена особистість у психовиховному вимірі. *Наукове забезпечення розвитку освіти в Україні: актуальні проблеми теорії і практики. 2017. С. 33–38.*
3. Бех І. Д. Зростаюча особистість у перетворювальному просторі виховних настанов. *Управління освітою. 2018. № 10. С. 6–7.*
4. Бех І. Д. Компонентна технологія сходження зростаючої особистості до духовних цінностей. *Початкова школа. 2018. № 1. С. 5–10.*
5. Бех І. Д. Особистість на шляху до духовних цінностей: монографія. Київ-Чернівці: Букрек, 2018. 320
6. Виховання моральної самосвідомості зростаючої особистості в позакласній діяльності загальноосвітніх навчальних закладів: монографія / І. Д. Бех та ін. Харків: Друкарня Мадрид, 2016. 176 с.
7. Виховна робота в початковій школі. URL : <https://naurok.com.ua/vihovna-roбота-v-rochatkoviy-shkoli-74691.html> (дата звернення 10. 11. 2023 р.).
8. Гончаренко С. У. Український педагогічний енциклопедичний словник. Рівне: Волинські обереги. Вид 2-е/ 2011. 522 с.
9. Державний стандарт початкової освіти. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/688-2019-%D0%BF#Text> (дата звернення: 04.10.2023р.).
10. Державний стандарт базової освіти. URL : <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-deyaki-pitannya-derzhavnih-standartiv-rovnoyi-zagalnoyi-serednoyi-osviti-i300920-898> (дата звернення: 04.10.2023р.).
11. Дубасенюк О. А. Виховання духовно-моральних цінностей майбутніх учителів. URL :

<http://eprints.zu.edu.ua/13562/1/%D0%94%D1%83%D0%B1%D0%B0%D1%81%D0%B5%D0%BD%D1%8E%D0%BA%20%D0%9E.pdf> (дата звернення: 11. 11. 2023 р.).

12. Енциклопедія освіти / голов. ред. В. Г. Кремень. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
13. Енциклопедія позашкільної освіти / голов. ред. Г. П. Пустовіт. Рівне: Зень, 2017. 525 с.
14. Жигайло Н. І. Психологічні особливості ціннісних орієнтацій студентської молоді. URL : <https://journals.urau.ua/index.php/2227-6246/article/view/163584/162499> (дата звернення: 11. 11. 2023 р.).
15. Жирун О. А. Ціннісні орієнтації як елементи моральної свідомості особистості URL : <https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/11000/1/20.pdf> (дата звернення: 15. 07. 2023 р.).
16. Життєві цінності людини. Самореалізація та особистий розвиток. URL : <https://www.miyklas.com.ua/p/gromadyanska-osvita/10-klas/osobistist-ta-yiyi-identichnist-451615/zhittyevi-tcinnosti-liudini-samorealizatciia-ta-osobistii-rozvitok-380653/re-387a7df3-7e68-4b86-8379-3a3811d5b0d2> (дата звернення: 14. 11. 2023 р.).
17. Журба К. О., Коновець С. В., Шкільна І. М. Особистісно орієнтована методика виховання моральної самосвідомості зростаючої особистості: метод. реком. Харків : Мадрид» 2016. 176 с.
18. Журба К. О. Смиложиттєві цінності школярів основної і старшої школи: теоретико-методичний аспект: монографія. Дніпро: Середняк Т.К., 2018. 496 с.
19. Журба К. О. Теоретико-методичні засади виховання смисложиттєвих цінностей у школярів основної і старшої школи: автореф. ... д-ра пед. наук: 13.00.07 / Ін-т проблем виховання НАПН України. Київ, 2019. 40 с.
20. Канишевська Л. В. Підготовка старшокласників загальноосвітніх шкіл-інтернатів до самостійного життя : монографія. Київ: ЦП «Компринт» 2015. 280 с.

21. Кириченко Т.В. Діагностика ціннісних орієнтацій підлітків в умовах сьогодення : зб. наук. пр. *Теорія і практика сучасної психології*. Запоріжжя : Класичний приватний університет, 2018. 239 с.
22. Карпенко Н. Корекція та профілактика негативних почуттів у дітей молодшого шкільного віку. Початкова школа. 2019. № 11. С. 1–5.
23. Карпенчук С. Г. Теорія і методика виховання: навч. посіб. 3-ге вид., допов. і переробл. Київ: Вища шк., 2013. 343 с.
24. Кириченко Т. В. Діагностика ціннісних орієнтацій підлітків в умовах сьогодення : зб. наук. пр. *Теорія і практика сучасної психології*. Запоріжжя : Класичний приватний університет, 2018. 239 с.
25. Кобзаренко Л. А. Виховання морально-ціннісних орієнтацій студентів педагогічних коледжів засобами етнопедагогіки: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07 / Ін-т проблем виховання АПН України. Київ, 2016. 23 с.
26. Концепція нової української школи. Київ : Основа, 2016. 31 с.
<https://mon.gov.ua/ua/tag/nova-ukrainska-shkola> (дата звернення 19.10 2023).
27. Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України (2019р.). URL :
<https://mon.gov.ua/storage/app/uploads/public/5d5/279/7ca/5d52797ca746c359374718.pdf> (дата вернення: 08.09.2023р.).
28. Компас у світі ціннісних орієнтацій дошкільника : навч. посіб. /Т. О. Піроженко, С. О. Ладивір, Л. І. Соловйова та ін. Київ : Слово, 2016. 56 с.
29. Кремень В. Г. Глобальний світ і особистість: ціннісні орієнтири людського буття. *Наука і суспільство*. 2018. № 5/6. С. 2–10.
30. Кремень В. Г. Педагогіка Василя Сухомлинського: виклики на запити часу. *Наукові записки. Педагогічні науки*. Кропивницький, 2018. Вип. 172. С. 12–15.
31. Кремень В. Г. Філософія людиноцентризму в освітньому просторі. 3є вид. Київ: Т-во «Знання України», 2018. 523 с.

32. Кузьменко Г. В. Підготовка майбутніх вчителів до виховання у дітей ціннісного ставлення до мистецтва. Збірник матеріалів науково – практичної конференції. Київ, 2014. С. 372–382.
33. Кузь В. Г. Василь Сухомлинський – реалізація ідей у сучасній освіті : [зб. наукових праць] / Володимир Кузь, Олена Поліщук. Умань : ФОП Жовтий, 2017. 75 с
34. Кузнецов О. І. Психологічний аналіз та систематизація духовних цінностей особистості. Збірник наукових праць. *Теорія і практика сучасної психології*. Запоріжжя : Класичний приватний університет, 2018. 239 с.
35. Лазарева А., Юшкевич Ю. Морально-етичні цінності громадянського суспільства : монографія / [наук. ред. Є. Р. Борінштейн]. Одеса, 2016. 260 с.
36. Матяж . В., Березянська А. О. Класифікація цінностей та ціннісних орієнтацій особистості. URL : https://kse.ua/wp-content/uploads/2020/08/Npchdusoc_2013_225_213_7.pdf (дата звернення: 09.08.2023р.).
37. Мирончук Н. М. Ціннісне ставлення до себе та інших як основа життєвого самоздійснення особистості. Формування особистості в освітньо – виховному середовищі навчального закладу: проблеми і пошуки: зб. наук. праць. /За заг. ред. Н.М. Мирончук. Житомир : ФОП Левковець, 2015. Випуск 2. С. 82–85.
38. Нова українська школа: порад. для вчит. / під заг. ред. Бібік Н. М. Київ : Плеяда, 2017. 206 с.
39. Осипчук О. П. Моральне виховання як важлива складова становлення особистості молодших школярів. *Нова педагогічна думка*. 2016. № 3 (87). С. 88–90.
40. Осипчук О. П. Особливості розуміння молодшими школярами моральних категорій у навчально-виховному процесі. *Психологія:*

- реальність і перспективи*: зб. наук. пр. Рівне : РДГУ, 2016. Вип. 7. С. 159–164.
41. Осипчук О. П. Педагогічні умови формування моральної поведінки у молодших школярів. *Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти*: зб. наук. пр. Рівне: РДГУ, 2017. Вип. 17 (60). С. 272–275.
42. Павелків Р. В., Корчакова Н. В. Просоціальний розвиток особистості: монографія. Рівне: О. Зень, 2013. 383 с.
- Поліщук О. П. Виховання в учнів початкових класів моральних цінностей у процесі позакласної роботи. *Молодий вчений*. Херсон, 2018. Вип. 41 (56.1). С. 60–64.
43. Пархоменко О. М. Теоретичні основи організації позакласної виховної роботи та її значення у формуванні особистості молодшого школяра <https://lib.iitta.gov.ua/708836/1/%D0%97%D0%B1.%20%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%84.%20%D0%86%D0%9F%D0%92.>)pdf (дата звернення: 03.09.2023р.).
44. Поліщук О. П. Моральне виховання молодших школярів у процесі позакласної виховної роботи: метод. посіб. Рівне : VPM-ПОЛІГРАФ, 2019. 134 с.
45. Поліщук О. П. Виховання моральних цінностей у сучасній початковій школі. *Актуальні питання педагогіки та психології : шляхи теоретичного і практичного вирішення проблем* : матеріали Міжнар. наук. практ. конф., (17–18 березня, м. Одеса). 2018 р. Одеса : ГО «Інститут інноваційної освіти», 2018. С. 82–84.
46. Поліщук О. П. Вплив навчання та виховання на формування моральної свідомості в молодшому шкільному віці. *Педагогічні науки*: зб. наук. пр. / упоряд.: В. Л. Федяєва, О. В. Сараєва; редкол.: В. Л. Федяєва, Н. В. Слюсаренко, О. В. Сараєва та ін.; Херсон. держ. ун-т. Херсон: ВД «Гельветика», 2017. Вип. 79. С. 81–85.

47. Прийняття дитиною цінностей: посібник / Т.О. Піроженко, І.І. Карабаєва, С.О. Ладивір та ін. [За заг. ред. Т.О. Піроженко]. Київ: Слово, 2018. 240 с.
48. Пустовіт Г. П. Методичні засади самовиховання зростаючої особистості у колективі : ретроспектива педагогічних ідей Василя Сухомлинського. *Нова педагогічна думка*. 2019. № 3. С. 23–27.
49. Пустовіт Г. П. Позашкільна освіта і виховання : підручник. Київ: Пед. думка, 2013. 272 с.
50. Пустовіт Г. П. Формування ціннісних орієнтацій особистості у позашкільних навчальних закладах: теоретичний контекст. *Науковий вісник Чернівецького університету*. Чернівці: Чернівець. нац. у-т, 2015. Вип. 760: Педагогіка та психологія. С. 120–129.
51. Піроженко Т. О. Реалії вибору дитиною соціально значущих цінностей: посіб. Київ : Слово, 2017. 64 с.
52. Романюк Л. В. Становлення цінностей особистості: концептуальна модель та її методологічний потенціал. *Психологія особистості*. 2013. № 1 (4). С. 138–148.
53. Савченко О. Я. Виховний потенціал початкової школи: посіб. для вчит. і метод. почат. навч. 2-ге вид., допов., перероб. Київ: Богданова А. М., 2013. 226 с.
54. Сойчук Р. Л. До проблеми сутності смисложиттєвих цінностей особистості. *Сучасні інформаційні та інноваційні методика навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми* : зб. наук. пр. Вип. 51 / Редкол. Київ– Вінниця: Планер, 2018. Вип. 51. С. 77–81.
55. Скрипник Н. І. Роль колективних стосунків у формуванні індивідуальності дитини: зб.наук. пр. *Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини* / Уман. держ. пед. ун-т ім. Павла Тичини. Умань. 2019. № 1. С. 122–128.
56. Сухомлинська О. В. Про ідеї та підходи до виховання моральності: український погляд. *Шкільний світ*. 2015. Лют. (№ 4). С. 4–20.

57. Сухомлинський В. О. Духовний світ школяра. *Вибр.твори: У 5-ти т. Т.1.* Київ, 1977. 209–401.
58. Сучасний психолого-педагогічний словник / авт. кол. за заг. ред. О. І. Шапран. Переяслав-Хмельницький : Домбровська Я.М., 2016. 473с.
59. Термінологічний словник з основ підготовки наукових та науково-педагогічних кадрів післядипломної педагогічної освіти / авт. кол.: Є. Р. Чернишова, Н. В. Гузій, В. П. Ляхоцький [та ін.]; за наук. ред. Є. Р. Чернишової; Держ. вищ. навч. заклад «Ун-т менедж. освіти». Київ: ДВНЗ «Університет менеджменту освіти», 2014. 230 с.
60. Шиделко А. Поняття цінностей і ціннісних орієнтацій у контексті професійних преференцій учнів ПТНЗ. URL : <https://lib.iitta.gov.ua/6277/1/%99.pd>. (дата звернення: 05.10.2023р.).